

УДК 343.98:347.73

С. О. Козуб, старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ

ЩОДО ПОРЯДКУ ВИЗНАЧЕННЯ ВТРАТ АКТИВІВ БАНКУ ТА СПРИЧИНЕННЯ ЙОМУ ЗБИТКІВ ПРИ УКЛАДАННІ КРЕДИТНИХ ДОГОВОРІВ

Розглянуто порядок визначення втрат активів банку та відповідно документального підтвердження спричинення йому збитків унаслідок укладання кредитних договорів при проведенні судових економічних експертиз.

Ключові слова: фінансова установа, дебітори, дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, сумнівний борг, чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості.

Вивчення питання щодо визначення втрат активів банку і відповідно документального підтвердження спричинення йому збитків внаслідок укладання кредитних договорів, які встановлені за результатами інспекційних перевірок банківських установ уповноваженими органами Національного банку України (НБУ), є актуальним під час проведення судових економічних експертиз, оскільки раніше докладно не розглядалося.

Правова природа кредитних правовідносин урегульована в нормах цивільно-правового зобов'язального інституту «Позика. Кредит. Банківський вклад» (гл. 71 Цивільного кодексу України (ЦК України), Закону України «Про банки і банківську діяльність»¹ та інших відповідних правових актах.

Статтею 626 ЦК України передбачено, що договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, а ст. 627 ЦК України встановлено, що відповідно до ст. 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента й визначенні умов договору з урахуванням вимог Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Згідно з ч. 1 п. 4 ст. 179 Господарського кодексу України (ГК України) при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству.

У ч. 1 ст. 1054 ЦК України зазначено, що за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальнику в розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит і сплатити проценти.

Як установлено ч. 1 ст. 1048 ЦК України, позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не вста-

¹ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 19.06.2017).

новлено договором або законом. Розмір і порядок одержання процентів установлюються договором. Якщо договором не встановлений розмір процентів, їх розмір визначається на рівні облікової ставки НБУ. У разі відсутності іншої домовленості сторін проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики.

Згідно з положеннями ст. 204 ЦК України правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо не визнаний судом недійсним, і, відповідно, істотною обставиною для проведення досліджень із цього питання є відсутність судових рішень щодо визнання судом недійсними угод, укладених між банківською установою та позичальником за договорами, що є предметом дослідження, оскільки надання правової оцінки укладених договірних відносин, а також визначення відповідних правових наслідків щодо такої оцінки не належить до компетенції експерта-еконومیста.

За типовими умовами кредитних договорів (розглянемо на прикладі договору невідновлювальної кредитної лінії в національній валюті України), кредитор відкриває позичальнику невідновлювальну кредитну лінію в національній валюті України та надає позичальнику кредитні кошти за рахунок кредитної лінії на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового використання. При цьому істотними умовами договорів є визначення максимального ліміту кредитної лінії, розміру процентів за користування кредитом (у процентах річних), кінцевого терміну повернення заборгованості за кредитною лінією та цільового призначення. Тобто здебільшого кредити надаються в гривнях (у національній валюті України) та із забезпеченням майном або майновими правами.

Документальним підтвердженням виконання умов договорів із боку кредитора (банківської установи) є перерахування коштів на поточні рахунки позичальників та, відповідно, сплата позичальниками на відповідні позичкові рахунки, відкриті в банку, відповідних сум кредитних коштів (тіла кредиту, відсотків, штрафів, пені тощо), що підтверджується документально або наданими на дослідження матеріалами справи не заперечується.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» у ст. 2 визначає дефініцію «кредит» як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів із такої суми.

У цивільному законодавстві поняття «зобов'язання» та «підстави його виникнення» визначені в п. 1 ст. 509 ЦК України, де вказано, що зобов'язанням є правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

У разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, установлені договором або законом, зокрема: зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди (ст. 611 ЦК України). По-

рушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання) (ст. 610 ЦК України).

Про правові наслідки порушення зобов'язання боржником ідеться також у частинах 2–4 ст. 612 ЦК України, частинах 1, 2 ст. 220 ГК України, які передбачають відповідальність боржника.

Наслідки прострочення позичальником повернення позики визначено у ст. 1050 ЦК України: якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до ст. 625 цього Кодексу.

Якщо договором установлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (із розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 (ч. 2 ст. 1050 ЦК України).

У разі несплати суб'єктом господарської діяльності у визначений в договорі термін суми кредиту, заборгованість виноситься на рахунки простроченої заборгованості за кредитами. При цьому відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України (далі – План рахунків банку),¹ визначається, що заборгованість банку – це сума боргів, які виникають під час виконання банківських операцій і підлягають сплаті. Облік дебіторської заборгованості за операціями з клієнтами банку ведеться за рахунками 2 класу Плану рахунків банків у розрізі особових рахунків за кожним дебітором (28 «Дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»). За дебетом рахунків проводяться суми дебіторської заборгованості, а за кредитом рахунків суми погашення дебіторської заборгованості за операціями. Суми дебіторської заборгованості за операціями з клієнтами банку обліковуються за балансовими рахунками: 2800, 2801, 2805, 2806, 2809.

Нестандартна дебіторська заборгованість за операціями банку може бути визнана сумнівною та безнадійною. Суми сумнівної дебіторської заборгованості обліковуються згідно з Планом рахунків банків за балансовими рахунками: 1880, 2888, 2889, 3580. Безнадійна заборгованість списується з балансових рахунків та одночасно враховується за позабалансовим рахунком 9615 А «Списана у збиток дебіторська заборгованість». Банки зобов'язані формувати резерв для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості, що виникає в процесі їх діяльності на підставі чинного на той час Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями² (далі – Положення про формування та використання резервів).

¹ План рахунків бухгалтерського обліку банків України: постанова Правління Нац. банку України від 17.06.2004 № 280 (зі змінами та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 19.06.2017).

² Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: постанова Правління Нац. банку України від 25.01.2012 № 23. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 19.06.2017).

Згідно з цим Положенням банк формує резерви за кредитами, наданими фізичним і юридичним особам (у тому числі, банкам), які обліковуються за відповідними балансовими рахунками, зокрема й групи кредитів у поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» (далі – Положення (стандарт) 10)¹, дія якого поширюється й на банківські установи, та за термінами, які визначені в цьому Положенні (стандарті):

— дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів;

— дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату;

— безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності;

— сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником;

— чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості – сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

При дослідженні із зазначеного питання доцільно, використовуючи реєстри обліку банку, документально визначити суми дебіторської заборгованості за кредитними договорами, укладеними з позичальниками, та з'ясувати, що заборгованість перед банком за такими кредитними договорами станом на певну дату обліковується як активи банку та відповідно не належить до безнадійної.

За п. 5 Положення (стандарту) 10 дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума. Положенням (стандартом) 10, основним і єдиним нормативним документом, який визначає засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності, не встановлено, що будь-який із видів дебіторської заборгованості, доки така обліковується як заборгованість, є збитками. Тобто сума заборгованості, доки існує впевненість у її погашенні, не може бути визначена як збитки, бо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод, оскільки для банку економічною вигодою є потенційна можливість отримання грошових коштів у рахунок погашення заборгованості, що приведе до збільшення його активів, а між суб'єктами господарювання існує

¹ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: наказ М-ва фінансів України від 08.10.1999 № 237. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 19.06.2017).

вали звичайні цивільно-правові відносини з виконання зобов'язань, як це передбачено нормами ЦК України: зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов і вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що зазвичай ставляться (ст. 526).

Зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином (ст. 599 ЦК України). При цьому чинне законодавство не пов'язує припинення зобов'язання з прийняттям судового рішення чи відкриттям виконавчого провадження з його примусового виконання, а наявність судових актів про стягнення заборгованості не припиняє грошових зобов'язань боржника та не виключає його відповідальності за порушення строків розрахунків¹.

В економічному розумінні збитки – це матеріальні, майнові та фінансові втрати, що несуть держава, підприємець, споживач чи посередник у результаті порушення господарсько-фінансових зв'язків, збалансованості товарної й грошової мас, страйків, національних і територіальних конфліктів, стихійних лих тощо². Або під збитками необхідно розуміти перевищення витрат над результатами виробничо-господарської діяльності, прибутком, доходом підприємств, організацій³.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджений Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, який визначає механізм розрахунків розміру збитків підприємств від розкрадань, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей⁴ (далі – Порядок № 116). Цей механізм передбачає стягнення з порушника сум у розмірі, який перевищує суму прямих збитків підприємства. Наявність дебіторської заборгованості за кредитними операціями не є розкраданням, нестачею, знищенням (псуванням) матеріальних цінностей у розумінні Порядку № 116.

Законодавчими актами України до збитків не віднесено несплачену заборгованість за договірними відносинами, у тому числі й за кредитними операціями, при цьому експерт зазначає, що крім Порядку № 116 іншого

¹ Про практику застосування Вищим господарським судом України у розгляді справ окремих норм матеріального права: інформаційний лист Вищ. госп. суду України від 17.07.2012 № 01-06/928/2012 (із змінами, унесеними згідно з листом ВГС України від 20.07.2012 № 01-06/950/2012). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 19.06.2017).

² Рыночная экономика: словарь/под общ. ред. Г. Я. Кипермана. М.: Республика, 1993. 524 с.

³ Энциклопедический словарь бизнесмена. Менеджмент, Маркетинг, Информатика. Київ: Техніка, 1993. 856 с.

⁴ Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, який визначає механізм розрахунків розміру збитків підприємств від розкрадань, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей: постанова Каб. Міністрів України від 22.01.1996 № 116 (зі змінами та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 19.06.2017).

нормативного акта стосовно збитків (матеріальної шкоди) не існує, як немає й визначення терміна «матеріальна шкода (збитки)».

Однак слід зазначити, що здебільшого контролюючі органи у своїй роботі застосовують спільний наказ ГоловкиРУ, МВС, СБУ, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53 «Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України»¹, де термін «матеріальна шкода (збитки)» визначений як втрата активів чи недоотримання належних доходів об'єктом контролю та/або державою, що сталися внаслідок порушення законодавства об'єктом контролю шляхом дій або бездіяльності його посадових (службових) осіб.

Проте, ураховуючи дані бухгалтерського обліку банку, сума заборгованості перед банком за кредитними договорами позичальників обліковується як активи банку, та відповідно видача кредитних коштів приведе лише до зміни структури розділу 2 балансу «Оборотні активи», оскільки «Гроші та їх еквіваленти» (тощо) та «Дебіторська заборгованість» належать до 2-го розділу активів балансу, за якої не змінюється загальна арифметична сума активів усього за розділом, що відповідно не призведе до зменшення активів через перерахування (сплати) коштів за кредитними договорами.

Таким чином, для визначення розміру збитку (спричинення збитків) банку внаслідок укладання кредитних договорів із позичальниками, виходячи з наведеного, необхідна наявність таких умов: *втрати активів; недоотриманих доходів; установленого порушення законодавства України*. Відсутність документального підтвердження наведених умов (відсутність даних, які свідчать про спричинення збитків банку внаслідок укладання кредитних договорів із позичальниками) відповідно відобразиться на результаті експертного дослідження.

О ПОРЯДКЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УТРАТЫ АКТИВОВ БАНКА И ПРИЧИНЕНИЯ ЕМУ УЩЕРБА ПРИ ЗАКЛЮЧЕНИИ КРЕДИТНЫХ ДОГОВОРОВ

Козуб С. А.

Рассмотрен порядок определения утраты активов банка и соответственно документального подтверждения причинения ему убытков вследствие заключения кредитных договоров при проведении судебных экономических экспертиз.

Ключевые слова: финансовое учреждение, дебиторы, дебиторская задолженность, безнадежная дебиторская задолженность, сомнительный долг, чистая реализационная стоимость дебиторской задолженности.

¹ Порядок взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України: наказ ГоловкиРУ, МВС України, СБУ, Ген. прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 19.06.2017).

**ON THE ORDER OF DETERMINATION
OF BANK ASSETS LOSSES AND CAUSING DAMAGE
TO IT WHEN CONCLUDING CREDIT CONTRACTS**

Kozub S. O.

In paper considers the order of determination of bank assets losses and accordingly documentary acknowledgement of causing losses to it because of credit contracts conclusion when carrying out forensic economic examinations. A variety of credit contracts preconditions possibility of providing by banks of financial services in crediting on different conditions and with involving or without involving assuring, due to the conclusion of some of these there is possible causing of losses to bank. The contract of not renewed credit line in national currency of Ukraine is considered as an example. When performing a research on the specified question, the great value has determination, using registers of bank account, the debt receivable sum under credit contracts concluded with borrowers and definition that the debts against bank under such credit contracts as of concrete date are displayed as assets of bank and accordingly are not considered as hopeless. That is, the debts sum while there is a confidence of its repayment, cannot be defined as losses as there is a probability of reception by the enterprise of economic benefits in the future, and for the bank an economic benefit is a potential possibility of money resources reception on account of debts repayment that will lead to increase in its assets. Thus, for the determination of a damage size (causing of losses) for bank owing to the conclusion of credit contracts with borrowers, the presence of the following conditions is necessary: presence of assets losses; presence of the short-received incomes; presence of the established infringement of the legislation of Ukraine. Absence of documentary acknowledgement of the mentioned conditions (absence of the data certifying to causing of losses to bank as a result of the conclusion of credit contracts with borrowers) accordingly will affect upon the result of the expert research.

Keywords: financial institution, debtors, debt receivable, hopeless debt receivable, doubtful debt, pure realization cost of the debt receivable.

УДК 343.98:620.21

В. М. Губарева, старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ВИРОБІВ
ІЗ ДЕКОРАТИВНОГО КАМІННЯ ЯК ОБ'ЄКТІВ
СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Зазначено перелік вихідних даних, необхідних для проведення товарознавчих експертиз щодо виробів із декоративного каміння. Розглянуто певні особливості визначення вартості таких товарів для ввезення на митну територію України та їх ринкової вартості.

Ключові слова: судово-товарознавча експертиза, сировина, гемологічна експертиза, садово-паркова скульптура, декоративне каміння.

Одними з видів товарів, що стали популярними останніми роками, є вироби, якими прикрашають сади, парки й будівлі громадського користування, приватні території, у тому числі будинки як зовні, так і всередині –